

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Історичний факультет

Кафедра археології та етнології України

Дипломна робота

спеціаліста

на тему **"Трансформація календарної обрядовості українців
Поділля (середина XX – початок XXI ст.)"**

"Transformation of calendar ritualism of Ukrainians of Podillya
(middle of the XX – beginning of XXI century)"

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 7.02030201 Історія
Большакова Дарина Вікторівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н. О.

Рецензент к.і.н., доц. Новікова Л. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 9 від «25» квітня 2016 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № 1 від «23» травня 2016 р.

Оцінка добре / В / 87
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бал)

Завідувач кафедри

Симонюк О.В.
(підпис)

(прізвище, ініціали)

Голова ЕК

Симонюк О.В.
(підпис)

(прізвище, ініціали)

Симонюк О.В.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1, Історіографія дослідження календарної обрядовості українців Поділля.....	8
Розділ 2, Трансформація календарної обрядовості в період радянської влади.....	24
Розділ 3, Календарні свята в умовах незалежності України.....	50
Висновки.....	71
Список джерел та літератури.....	77
Додатки	

Вступ

Народні обряди, звичаї та певні знання українського народу передаються з покоління в покоління, мають регіональні відмінності, але їхня сутність залишається незмінною. Обрядовість річного циклу багатогранна і складна. Наповнена великим ідейно-моральним, емоційно-естетичним змістом. Вони відображають етнічне, суспільно-політичне, культурно-історичне життя народу на різних ступенях розвитку, його багатогранну духовність, якості, які формувалися протягом віків.

Календарні свята – це найдавніша обрядовість, яка корінням сягає первісних, язичницьких вірувань, та поєднує у собі раціональний досвід і релігійно-магічні вірування наших предків. Лиш значно пізніше церква визнала існуючу систему землеробських свят та надала їй християнського забарвлення: календарні звичаї формально узгоджувалися з річним літургійним циклом православної церкви, проте дійсною основою мали трудовий сільськогосподарський календар. Українські календарні традиції, звичаї і обряди є тим цементуючим матеріалом, який у віках зберігав нашу національну ментальність. Календарні традиції і звичаї своєю міццю, ідейно-моральним і емоційно-естетичним багатством перемогли чужі ідеї, впливи сил, які протягом століть прагнули зруйнувати єдність нашого народу, його самобутній національний дух.

Календарна обрядовість була тісно пов'язана з природою, релігією, трудовою діяльністю людей, котра, як правило підпорядковувалась сільськогосподарському трудовому календарю. Календарні свята і обряди становлять найсуттєвішу частину традиційно-побутової культури, оскільки визначають весь розпорядок життя людини протягом року. До складу річного аграрного кола входили зимові, весняні, літні та осінні свята, обряди і звичаї. У аграрному календарі українців не було різкого розмежування між сезонами: зимова обрядовість поступово переходила у весняну, весняна - у літню, тощо.

Кожен цикл свят ніс своє смислове навантаження та був насичений безліччю ритуалів і прикмет, які зв'язували між собою пори року.

Обрядовість календарного циклу відповідала корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут і щастя родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіляке зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього. Багато століть через свята і обряди старші покоління передавали молодим свою любов до праці, волелюбність, гостинність, життєрадісність.

Актуальність теми. Культурно-національний ренесанс актуалізував поглиблене вивчення вітчизняної духовної спадщини у просторі й часі. Важливою у цьому контексті постає проблема етнорегіонального дослідження та збереження багатовікових надбань народної культури, зокрема календарних звичаїв і обрядів. Вони не тільки є органічною складовою традиційного побуту українців, але й цінним джерелом для осмислення закономірностей культурно-історичного розвитку нації.

В умовах глобалізації та поширення «масової культури», що призводить до трансформації системи цінностей, особливо актуальним є збереження етнорегіональних субкультур. Як відзначають дослідники впливу зазначених тенденцій на народну культуру, підтримка національної духовної спадщини «постає важливим внутрішньополітичним завданням, реалізація якого слугуватиме гарантією збереження культурно-національної ідентичності держави на тлі сучасних трансформаційно-нівеляційних процесів» [59, с. 3]. Відтак набуває актуальності ґрунтовне і всебічне вивчення етнокультури регіонів із урахуванням її локальних особливостей.

Етнографічний регіон Поділля протягом останніх десятиліть активно вивчався у плані фольклору, етнології, антропології, етнолінгвістики у розрізі різних дослідницьких напрямків (історико-етнографічного, ареалогічного, міжетнічних зв'язків тощо). Разом з тим очевидно є нерівномірність вивчення цього регіону з погляду географічно-локальної специфіки, в першу чергу в

галузі календарної обрядовості. Ці обставини спонукають до ретельного вивчення календарних звичаїв та обрядів означеної території з метою з'ясування місцевих особливостей відповідних компонентів звичаєвості та ареалів їх локалізації, визначення внутрішнього субетнографічного районування Українського Поділля.

Мета роботи: полягає у вивченні специфіки календарної обрядовості українців у процесі змін і під впливом чинників політичного і соціального характеру.

Поставлені наступні завдання:

- провести джерелознавчу характеристику досліджень та фіксації календарної звичаєвості Поділля.
- дослідити зміни в календарній звичаєвості подолян внаслідок запровадження радянських обрядів.
- проаналізувати тенденції сучасних трансформаційних процесів у сфері календарної обрядовості Поділля.
- виявити чинники, що впливають на збереження традиційної календарної обрядовості.

Об'єкт – Календарна обрядовість українців Поділля.

Предмет – трансформаційні процеси в календарній обрядовості українців у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Хронологічні межі дослідження обмежено періодом другої половини ХХ – початком ХХІ століття, оскільки в цей період на означених теренах відбувалися складні процеси, пов'язані зі зміною соціальних, економічних умов життя, трансформацією традиційних та впровадженням нових, радянських, обрядів і традицій, їх уніфікацією та оголошенням загальнодержавними, а з 90-х років ХХ ст. – до сьогодні – частковим відродженням призабутих народних традицій. Водночас здійснені короткі екскурси в минуле з залученням відповідного матеріалу з метою порівняння і простеження змін у календарній

обрядовості українців Поділля, які відбулися впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Методологічним підґрунтям у розумінні трансформаційних процесів календарної обрядовості другої половини ХХ – початку ХХІ століття стали праці українських та зарубіжних учених-етнологів та істориків культури О. Потебні, М. Сумцова, М. Грушевського, В. Петрова, С. Килимника, О. Курочкіна, Р. Кирчіва, К. Кутельмаха, Б. Рibaкова, В. Чичерова та ін., які орієнтують у дослідженні еволюції обрядової творчості та в смисловому наповненні їхньої семантики. Передусім це засадничі тези про неперервність обрядової творчості в тому чи іншому етнографічному масиві, а також про комунікативні особливості їхнього функціонування, роль соціокультурних чинників у процесі становлення та розвитку традиційної обрядової культури.

Структура дипломної роботи: структура роботи зумовлена метою і завданням дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі – «Історіографія дослідження календарної обрядовості українців Поділля» проаналізовано методологічну основу, джерельну базу дослідження та стан наукової розробки проблеми. Поданий аналіз праць українських та зарубіжних етнологів від ХХ ст. до сьогодення, на сторінках яких тією чи іншою мірою висвітлена календарна обрядовість на Поділлі.

У другому розділі – «Трансформація календарної обрядовості в період радянської влади» досліджено специфіку календарної обрядовості українців, зокрема Поділля, у процесі змін і під впливом чинників політичного і соціального характеру з середини ХХ – до 90-х років цього ж століття. Розглянуто широкомасштабну боротьбу радянських ідеологів тоталітарного режиму з українськими традиційними обрядами. У зв'язку з інтенсивним розвитком промислового виробництва і процесами урбанізації та відходом сільського населення від традиційних занять, а також зростанням рівня загальної освіченості, у середовищі середнього і молодшого покоління

формуються нові світоглядні уявлення та ціннісні орієнтації, з'являється скептичне ставлення до анімістичних та політеїстичних вірувань, внаслідок чого зменшилася частка активних носіїв традиційної звичаєвості.

Третій розділ «Календарні свята в умовах незалежності України».

Тут розглянуто, що на етапі становлення і розвитку незалежної України, незважаючи на відхід від соціалістичних принципів господарювання (ліквідація колгоспів, приватизація землі і повернення до одноосібних форм сільського господарства), а також націленість державної політики на етнокультурне відродження нації, спостерігається неухильна тенденція до продовження і поглиблення трансформаційних процесів у сфері автентичної обрядовості, які розпочалися у попередні десятиліття. Ці явища пов'язані вже з новітніми чинниками, які є проявом загальносвітових тенденцій розвитку сучасного суспільства.

Зокрема, посилення глобалізаційних процесів у всіх сферах життєдіяльності і пов'язане з цим зростання впливу «масової культури» в умовах розвитку новітніх інформаційних технологій сприяють витісненню і відмиранню традиційних форм народної звичаєвості. З іншого боку, пропагування через засоби масової інформації кращих зразків народної культури та їх засвоєння в загальнокультурному побуті призводить до нівеляції специфічних локальних елементів автентичних календарних звичаїв та обрядів.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідивши матеріал, ми дійшли висновку, що протягом другої половини XX – початку XXI ст. вся система календарно-обрядової звичаєвості Поділля зазнає трансформації як на рівні загальної структури річного календарного циклу, так і на рівні структурних компонентів окремого обряду. При цьому виявились деякі загальні тенденції і закономірності. Руйнування традиційних звичаїв і обрядів річного циклу виявилось в їх скороченні й спрощенні, в переосмисленні багатьох архаїчних, релігійно-магічних елементів. На перше місце в них дедалі більше виступали естетична, рекреативна (розважальна) функції. Забувався колишній органічний зв'язок між обрядовим дійством і його музично-поетичною частиною, ширше використовувались позаобрядові пісні й танці. В нових умовах життя давні господарські ритуали і церемонії втрачали своє первісне важливе значення, перетворюючись на забаву переважно молоді та дітей. Із значної кількості давніх календарних свят та обрядів у сучасному житті населення Поділля обрядове значення зберігають лише деякі, причому суттєво змінились їх мотивування і функціональне призначення. Зростання масового атеїзму призвело до того, що навіть серед віруючих сьогодні мало хто дотримується церковних постів, обов'язкових раніше магічних церемоній, релігійних заборон та обмежень. Побутуючі ще де-не-де рештки древніх уявлень і вірувань все більше відіграють пасивну роль і відходять разом з їх носіями.

В процесі історичного розвитку етнокультурний досвід кожного народу безумовно зазнає змін, але етнофонд культури продовжує жити у інших системах професійної і традиційної культури, виконуючи свої важливі пізнавальні, виховні, соціалізуючі функції. Проаналізувавши історіографію та джерела, можна зробити висновки, що в українській етнологічній науці на сьогодні вже зібрано значний обсяг інформації про календарну обрядовість

Поділля, яка дає можливість провести узагальнююче дослідження цієї теми. Використання джерел та зібраних польових матеріалів дозволило виявити характерні традиційні реалії, що властиві календарній обрядовості краю з середини ХХ – початку ХХІ ст.

Більшою мірою трансформаційні процеси позначилися на обрядових комплексах громадського характеру, стійкішою до змін виявилася обрядовість індивідуального рівня.

Радянська пропагандистська машина вважала українську обрядовість елементом формування національної ідентичності, й саме тому була розгорнута широкомасштабна боротьба з українськими обрядами. Наступ на церкву був лише елементом залякування, адже насправді більшість українських обрядів мали набагато більш глибоке і давнє походження, ніж християнство.

Як виразно світоглядний елемент культури, обряди українців впродовж усієї історії зазнавали гострого ідеологічного тиску, цензурних заборон та адміністративних переслідувань. Справжня сутність обрядів, повнота їх соціокультурних функцій викривлювалася, роль їх применшувалась або перебільшувалась як язичницькою, так і християнською та комуністичною (атеїстичною) ідеологіями. З іншого боку, і православна церква, і ідеологічні інституції радянської держави усвідомлювали величезну культурну потенцію народної обрядовості і вдавалися до різних заходів з метою інтегрувати її енергетику у власні доктрини та структури. Адміністративне «насадження» нових обрядів як запозичених (з християнської Візантії, революційної Франції тощо), так і власноруч сконструйованих «впитувалося» в спонтанний процес еволюції народних обрядів, змінювало їх форму, трансформувало їхню сутність та призначення. Тому цілком природно, що до обрядів впродовж століть не згасає інтерес українців з боку фахівців цілого ряду наукових дисциплін та різних видів мистецтва – культурологів, етнографів і фольклористів, істориків культури і мистецтва, соціологів культури, режисерів масових свят та ін.

Протягом віків відбулися певні зміни в розвитку календарної обрядовості українців. Важко заперечити дослідникам, які вважають, що «На жаль тільки, ми й усього нашого старого календаря не маємо в його повній і чистій перед християнській формі і мусимо рахуватись на кожному кроці не тільки з спустошеннями і виломами, але із змінами, перебоями і переносами, спричиненими в старій системі церквою і церковним календарем. Гострі заборони, напади, погрози, котрими духовенство било по святах, які не встигли себе зв'язати в тій чи іншій формі з святами християнськими, поставити свої останки під їх протекторат або асимілюватися з ними, – факт загально відомий» [17, с. 257]. В XX столітті традиційна народна обрядовість зберігає в собі ще багато старих магічно-натуралістичних елементів, обрядову поезію, пов'язану з сільськогосподарським життям селянина. Власне сільськогосподарська основа народного календаря є своєрідним «скелетом», на якому трималися різні обрядодії та церемонії релігійно-поетичного і громадського життя.

Найбільш життєстійкими і здатними до подальшого розвитку виявились естетично й емоційно забарвлені форми календарної обрядовості, що здебільшого втратили зв'язок з релігією і трансформувались в явища народного мистецтва, святкової розваги. До них належать, зокрема, побутуючі сьогодні в окремих подільських місцевостях автентичні звичаї колядування, щедрування, різдвяно-новорічних обходів з масками (типу «Меланка», «Коза», вертеп), великодніх гаївок, писанок, виготовлення купальського дерева тощо. Ці острівці збереження народних традицій, яких з кожним роком стає все менше, потребують спеціального вивчення й охоронних санкцій як резервати фольклору.

На етапі становлення і розвитку незалежної України, незважаючи на демократизацію суспільства, відхід від соціалістичних принципів господарювання (ліквідація колгоспів, приватизація землі і повернення до одноосібних форм сільського господарства), а також націленість державної

політики на етнокультурне відродження нації, спостерігається неухильна тенденція до продовження і поглиблення трансформаційних процесів у сфері автентичної обрядовості, які розпочалися у попередні десятиліття. Ці явища пов'язані з новітніми чинниками, які є проявом загально світових тенденцій розвитку сучасного суспільства.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що на сучасному етапі, в умовах демократизації українського суспільства та поширення новітніх інформаційних технологій, домінуючими чинниками трансформаційних процесів постають загальносвітові глобалізаційні явища та вплив «масової культури», які сприяють витісненню з народного побуту традиційних форм, з одного боку, а з іншого, – пропагуванню через засоби масової інформації загальноукраїнських зразків календарних обрядів і звичаїв, що стимулює нівеляцію автентичного різноманіття місцевих традицій.

Активним чинником трансформацій є також зростання впливу церкви на сферу народної календарно-обрядової культури та суспільної свідомості в цілому, що проявляється в узгодженні традиційних обрядових явищ та їх структурних елементів з вимогами церковних канонів.

В умовах сучасної цивілізації відбувається поділ традиційної обрядовості на дві сфери: перша відображає її прадавню основу, своєрідний світоглядно - емоційний аспект світосприйняття, комплексне відношення "людина-природа", а друга ввібрала тільки окремі зовнішні елементи багатой календарно-обрядової культури, і для неї характерно дотримання обрядів та звичаїв за усталеним, навіть, механічним принципом, без глибокої орієнтації на їх магічно-смыслову сторону. Характерно, що перша сфера поступово відходить у небуття, а в сучасних умовах побутує тільки цей зовнішній, перемінний вияв потужного пласту традиційної обрядовості. Та незважаючи на це, можна виділити декілька чинників, які впливають на збереження традиційної календарної обрядовості:

Традиція. Завдяки їй система обрядів передається з покоління в покоління, і це сприяє усвідомленню її як своєрідної обрядової традиції. Така

традиція виявляє надзвичайну стійкість і життєздатність протягом багатьох історичних періодів. Дуже часто традиція виступає у ширшому значенні як обряд, пов'язується зі сферою священного і входить в саму суть священних текстів, переказів та священної історії, беручи участь у формуванні уявлень про священне начало. Яскравим прикладом цього є святкування Великодніх свят, до яких подоляни готуються заздалегідь: під час Великого посту і, особливо, Страсного тижня. Саме в цей період існує велика кількість магічних застережень як від окремої їжі, так і від вчинення різних дій, в чому чи не найяскравіше проявляється панування традиції, заснованої на деяких міфологічних аспектах. Свідченням збереження давньої традиції є звичай, за яким, якщо в родині протягом року хтось відійшов у вічність, то її члени здійснюють на Великдень біля церкви обрядові дії з хлібом за душу померлого. Це вказує на те, що традиція навіть в сучасних умовах сприяє єднанню поколінь і виступає таким чином золотою ниткою, що єднає минуле з майбутнім, і ніхто не має права її розірвати.

Ритуал. Він сприяє збереженню стійких культурних парадигм у сфері духовного життя, при цьому він найменше піддається руйнівним впливам цивілізації. Він пронизує всю обрядовість, але найбільш пов'язаний з календарною, оскільки синтагматичною віссю ритуального тексту культури виступає саме календар. Вже з початку календарного року ритуал проявляється в підготовці до Святого Вечора; звичаях, пов'язаних з ритуальною вечерею, ворожінням на урожай, шлюб, долю; звичаї колядування тощо. Ритуал і обрядовість творять міцний симбіоз, який стає могутнім оплотом всього традиційного в рамках сучасної цивілізації.

Ще одним чинником включення обряду в сучасні цивілізаційні процеси є його поєднання із релігійною традицією, зокрема християнською. Звісно, що з огляду на життєздатність традиційної календарної обрядовості протягом багатьох поколінь, церква намагалась і частково змушена була прив'язати християнські свята до народних. Наприклад, святкування Коляди, Великодня,

Івана Купала прив'язане відповідно до народження та воскресіння Христа, свята Івана Хрестителя. Прадавні вірування разом з християнськими нашаруваннями є головним виразником духовності українців, незмінною рисою сучасної цивілізації.

Отже, всі ці аспекти та чинники дозволяють говорити, що календарна обрядовість в рамках сучасної цивілізації має важливе значення. Незважаючи на різні закономірні цивілізаційні процеси, такі як урбанізація, глобалізація і зміна традиційного укладу життя, обрядовість і далі функціонує як своєрідна ідеологічно-культурна реальність в житті сучасної людини та соціуму. З одного боку, від-бувається конфронтація сучасних цивілізаційних процесів з традиційним укладом календарної обрядовості, а з іншого - вони виступають у міцному зв'язку, що пов'язано багатьма наведеними й охарактеризованими соціокультурними факторами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Інтерв'ю

1. Кравець Марія Романівна, 1946 р. н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.
2. Малютяк Ольга Петрівна, 1962 р. н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.
3. Мартинюк Ольга Степанівна, 1950 р.н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.
4. Мельник Текля МIRONІВНА, 1938 р. н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.
5. Пацалюк Ганна Борисівна, 1945 р. н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.
6. Петрунчак Євгена Іванівна, 1938 р. н., с. Гарячківка Крижопільського р-ну Вінницької обл.

ЛІТЕРАТУРА

7. Баженова С. Е. Рец. : «Поділля: історико-етнографічне дослідження. – К., 1994» / С. Е. Баженова // Поділля та Волинь у контексті українського національного відродження : Науковий збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 343-344.
8. Барташук О. Ю. Дослідження та фіксація календарної обрядовості Поділля в ХХ - на початку ХХІ ст. (на матеріалах Хмельниччини) [Електронний ресурс] / О. Барташук. // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2009. – Вип. 16. – С. 164-170. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11074.html>. (05.04.2016)
9. Барташук О. Процеси трансформації календарної звичаєвості українців Східного Поділля (20-ті рр. ХХ - початок ХХІ ст.) автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук : 07.00.05 - етнологія / О. Барташук ; Ін-т

мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2011. – 19 с.

10. Барташук О. Трансформації в системі жнивної обрядовості подолян (20–80-ті роки XX століття) [Електронний ресурс] / О. Барташук // Матеріали до української етнології - 2010. - Вип. 9 - С. 252-256. - Режим доступу: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2010/2010.html>. (16.08.15)

11. Барташук О. Календарні свята в умовах державної незалежності (на матеріалах хмельницького Поділля) / О. Барташук // Історія та правознавство. – 2005. – № 1. – 17 – 18 с.

12. Біляцька В. П. Календарно-обрядова поезія і народні свята. Вечорниці та досвітки / В.П. Біляцька. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т, 2001. – 104 с.

13. Богданович С. Пропагандисти нового побуту / С. Богданович, А. Варламов. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1966. – 47 с.

14. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу / В. К. Борисенко. – К., 2000. – 190 с.

15. Великдень в Україні: Нариси про Великодні свята з народними піснями / Ред. В. Г. Мордань. – К. : Муз. Україна, 1993. – 128 с.

16. Вівчарик М. Українська нація: шлях до самовизначення/ М. Вівчарик, П. Панченко, В. Чмихова. – К. : Вища школа, 2001. – 287 с.

17. Воловик В. Новетскиетрадиции, праздники и обряды: Опыт, проблемы, рекомендации/ В. Воловик, В. Данков, Г. Ерхов. – М. : Профиздат, 1986. – 336 с.

18. Воропай О. І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. І. Воропай. – Мюнхен : Університетське видавництво, 1958. – Т.1. – 310 с.

19. Гаєвська Т. І. Народна обрядовість в незалежній Україні: дис. ... Канд. іст. наук: спец. 17.00.01 / Т. І. Гаєвська. - М., 2006. - С. 167-185

20. Глушко М. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західноукраїнських областей України (1939–1989)/ М. Глушко, О. Голубець, Т. Гонтар – К. : Наук. думка, 1989. – 264 с.
21. Гоцалюк А. Світоглядні уявлення українців у традиційній весняній обрядовості (XX–XXI ст.) [Електронний ресурс] / А. Гоцалюк // Етнічна історія народів Європи. - 2009. - Вип. 29. – С. 77–82. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2009_29_10.pdf. (28.01.2016)
22. Гоцалюк А. Трансформаційні процеси в календарній обрядовості українців в XX - на поч. XXI ст. / А. Гоцалюк // Культура і сучасність. – 2009. – № 2. – С. 71-77.
23. Гошко Ю. Г. Соціалістична обрядовість на Україні. Історичний досвід та сучасні проблеми / Ю. Г. Гошко, Р. І. Дмитренко, Н. І. Здоровега. – К. : Наук. думка, 1983. – 223 с.
24. Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики / О. І. Дей. — К. : Наук. думка, 1975. — 272 с.
25. Дмитерко Р. Міжнародні та революційні свята на Україні / Р. Дмитерко. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
26. Євсєєва Т. М. Безбожна п'ятирічка / Т. М. Євсєєва // Голод 1932 – 1933 років в Україні: причини та наслідки. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 656-658.
27. Залеський А. Роль і значення нових сімейних звичаїв та обрядів у комуністичному вихованні трудящих / А. Залеський, В. Іванов // НТЕ. – 1963. – № 3. – С. 3-10.
28. Зоц В. П. Сучасна обрядовість – важлива складова частина духовної культури / В. П. Зоц // НТЕ. – 1990. – № 4. – С. 71.
29. Келембетова В. Побут і релігійні пережитки / В. Келембетова. – К. : Наук. думка, 1974. – 189 с.
30. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Торонто, 1959. – Т. 1. – 330 с.

31. Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні / Ю. Климець. – К. : Наук. думка, 1990. – 142 с.
32. Ковальчук О. В. Українське народознавство / О. В. Ковальчук. – К. : Освіта, 1992. – испр. и перераб. / Гл. ред. М.Д. Аксенова. – М. : Аванта, 1999. – 704 с.
33. Коваленко Г. Обряди і ритуали під час Святої вечері / Г. Коваленко // Берегиня . – 2002. – №4. – С. 21-41.
34. Конт О. Дух позитивної філософії: Слово о положительном мышлении. Пер. с фр. — Изд. 2-е. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. — 80 с.
35. Кривчик Г. Запровадження нових свят і обрядів в українському селі в 1960–1980-і роки: здобутки та перекручення / Г. Кривчик, О. Щербакова, Ю. Яворський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. Випуск VI. – Вінниця, 2003. – С. 86-93.
36. Кримський, С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
37. Курочкін О. Календарні звичаї та обряди / О. Курочкін // Українці: Історико-етнографічна монографія у 2-х кн. – Кн. 2. Опішне – Українське народознавство, 1999. – С. 297-332.
38. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції та сучасність / О. В. Курочкін. – К. : Наук. думка, 1978. - 191 с.
39. Курочкін О. Святковий рік українців (від давнини до сучасності) / О. Курочкін. – Біла Церква : Видавець О. Пшонківський. – 2014. – 385 с.
40. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» / О. Курочкін – Опішне : Українське народознавство, 1995. – 379 с.
41. Курочкін О. Радянська спадщина у сучасних календарних святах України / О. Курочкін // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу : зб. наук. пр. : матеріали міжнародної наукової конференції "Одеські етнографічні читання". – Одеса, 2011. – С. 213–223.

42. Кушерець Т. Пошук нових індивідуальних та колективних ідентичностей в умовах глобалізації / Т Кушерець // Наукові записки. Національний університет "Острозька академія". Серія Філософія. – 2009. – Вип. 5. – С. 92-100.
43. Лешан В. Е. Интернациональное в советских традициях, праздниках и обрядах // Традиции. Обряды. Современность. / Сост. В. Н. Горовой. – К., 1983. – С. 65 – 76.
44. Луначарский А. О массовых празднествах, эстраде и цирке / А. Луначарский – М. : Искусство, 1981. 424 с.
45. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / М. Максимович – К., 2003. – 190 с.
46. Мандзяк В. Насадження радянських свят і обрядів в містах Західної України / В. Мандзяк // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ ст. : Збірник науково-теоретичних статей / Голов. ред. С. Павлюк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 32-36.
47. Мандрик Я. І. Культура українського села в період сталінізму 1929 - 1938 рр. / Я. І. Мандрик – Івано-Франківськ, 1998. С. 215.
48. Мельник Е. Трудові свята та обряди хліборобів Поділля / Е. Мельник // Проблеми етнографії, фольклору, мовознавства Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С.18-32
49. Найден О. Купальські обряди на Полтавщині та Вінниччині / О. Найден // Народне мистецтво. – 2007. – № 3-4. – С. 58-61.
50. Народознавство Поділля в питаннях та відповідях / навчальний посібник Укладачі : В. Струманський, В. Іова, Л. Красномовець, С. Мельникова, М. Соловей, С. Шинкарук. – Хмельницький, 1995. – 280 с.
51. Орел М. Пропагуємо нові свята та обряди / М. Орел // Соціалістична культура. – 1964. – № 5. – С. 28-29.
52. Орел М. Трудові свята на Хмельниччині / М. Орел // НТЕ. –1963. - № 3. – С.74-77.

53. Печенюк В. Історія села Великий Карабчіїв / В. Печенюк. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 120 с.
54. Поділля. Історико-етнографічне дослідження / Л. Артюх, В. Балушок, З. Болтарович, та ін. – К. : Доля, 1994. – 504 с.
55. Пригорницький В. Народні свята / В. Пригорницький. – Ужгород : Карпати, 1989. – 146 с.
56. Прокопчук В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / НАН України, Ін-т історії України. – К. : Рідний край, 1995. – 204 с.
57. Рыбаков Б. А. Календарь IV в. из земли полян / Б. А. Рыбаков // Советская археология.— 1962, № 4. – С. 66-89.
58. Романюк В. Чабанівка / В. Романюк. – Кам'янець-Подільський, 1997. – 142 с.
59. Скрипник Г. А. Охорона та дослідження української етнокультури в контексті сучасних глобалізаційних процесів (замість передмови) / Г. А. Скрипник // Проблеми охорони та дослідження української етнографічної спадщини. зб. стат. / голов. редкол. Г. Скрипник (голова) [та ін.]. – К., 2005. – С. 3.
60. Скуратівський В. Український народний календар / В.Скуратівський. – К. : Техніка, 2003. – 384 с.
61. Смоляк О. С. Весняна обрядовість західного Поділля в контексті української культури / О. С. Смоляк. Частина перша. –Тернопіль : Астон, 2004. – 296 с.
62. Смоляк П. Ляльковий вертеп Західного Поділля / П. Смоляк. – Тернопіль: СМП “Астон”, 2004. – С. 68.
63. Сосенко К. Різдво – Коляда і Щедрий вечір / К. Сосенко – К. : “Українська письменниця”, 1994. – 121 с.
64. Струманський В. С. Нариси народно-побутового життя подолян / В. С. Струманський. –Хмельницький, 1994. –100 с.

65. Творун С. Колядування на жнивах / С. Творун // НТЕ. - №3. - 2007. - С. 39.
66. Чобіт Д. Парламент зблизька. Нотатки народного депутата України / Д. Чобіт // Дзвін. -1993. – №4-6. – С. 83
67. Чубинский П. П. Календарь народных обычаев и обрядов / П. П. Чубинский. – К. : «Муз. Україна», 1993. – 80 с.
68. Фролова О. В. Праздники русских Архангельского Севера в XX – начале XXI века (традиции и новации): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.07. Этнография, этнология и антропология / О. В.Фролова – М., 2007. – 32 с.
69. Хрін Н. Й. Невичерпне джерело народної мудрості. / Н. Й. Хрін, Л. П. Гошко. –К. : 2000. –78 с.
70. Шалак О. Український фольклор Поділля в записках і дослідженнях XIX-початку XX століття. – К. : Освіта України, 2014. – 464 с.
71. Шаян В. Проблеми української віри / В. Шаян. – Лондон, 1972. – 20 с.
72. Юзефчик О. Л. Діяльність кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця XIX –XX ст. / О. Л. Юзефчик. – К. : 2004. –200 с.
73. Ясперс К. Смысли назначения истории / К. Яспер – М. : 1994. 452 с.
74. Яцимирский Б. Маланка как вид святочного обрядового ряжения / Б. Яцимирский // Этнографическое обозрение. – 1914. – № 1-2. – С. 46-77